

FOLIA

FACULTATIS SCIENTIARUM NATURALIUM UNIVERSITATIS PURKYNIANAE BRUNENSIS
TOMUS XIX GEOGRAPHIA 12 OPUS 4

1978

HLAVNÍ ZÁSADY VYTVAŘENÍ A PŘETVÁŘENÍ ÚZEMNĚ PLÁNOVACÍ STRUKTURY MĚST SOCIALISTICKÉ SPOLEČNOSTI

SILVESTR VÁGNER

Výzkumný ústav výstavby a architektury Praha, urbanistické pracoviště
Brno, Jakubské nám. 3, ČSSR

Резюме

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ
И ПРЕОБРАЗОВАНИЯ ПЛАНИРОВОЧНОЙ СТРУКТУРЫ
ГОРОДОВ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА

Силвестр Вагнер

В социалистических странах урбанизация является объективным явлением, которое вопреки историческим и физическим различиям, наблюдаемым в отдельных странах, отличается известными общими тенденциями. Эти тенденции выражаются с одной стороны в теории и практике развития групповых систем расселения и с другой стороны в планировке и застройке новых городов, состоящих из небольших компактно застроенных жилых и промышленных районов, изолированных друг от друга территориями зеленых насаждений различного функционального назначения, охватывающими тоже сельскохозяйственные поселки и связанными с пригородными зонами отдыха.

Планомерное социалистическое преобразование системы расселения страны и отдельных городов позволяет успешно решать проблему качества окружающей среды и стирания различий между условиями жизни в городах и на деревне.

Summary

MAIN PRINCIPLES OF SHAPING AND REMODELLING
THE PLANNING STRUCTURE OF TOWNS IN SOCIALIST
SOCIETY

In socialist countries, the process of urbanization is an objective phenomenon which in spite of historical and physical differences between various countries shows certain general trends. These manifest themselves, on the one hand, in the theory and practice of developing group settlement systems and, on the other hand, in the planning and development of new towns formed by high density residential, and industrial estates separated from each other by green spaces of various uses and including agricultural settlements and suburban holiday areas.

The controlled socialist development of the national settlement pattern and towns makes it possible to find practical solutions to the problems of the quality of environment throughout the country, raise the standards of living and gradually smooth the differences in the conditions of life between the towns and the villages.

1. ÚVOD

Historie hospodářského a kulturního rozvoje socialistických zemí je dlouhodobým příkladem konstruktivního řešení vzájemných vztahů mezi člověkem, celou společností a prostředím. Plánovité řízení společenského rozvoje v socialistických zemích se opírá o uplatňování vrcholných poznatků vědy. Praxe socialistické výstavby, k níž patří využívání přírodních zdrojů a regenerace prostředí, je samo o sobě silným impulsem pro rozvoj vědy a poznání. Otázky životního prostředí jsou v tomto pojednání společenského rozvoje velmi důležité a prostupují mnoha konkrétními obory.

Současný stav životního prostředí ve státech RVHP odráží protichůdné vlivy vědeckotechnické revoluce. Rostoucí síla technického i výrobního potenciálu zvyšují tlaky, jimiž člověk na prostředí působí, ale současně umožňují zabezpečovat rostoucí potřeby člověka socialistické společnosti a řešit potřeby ochrany a zlepšování životního prostředí. Směrnice pro hospodářský a sociální rozvoj v letech 1976—1980, schválené sjezdy komunistických a dělnických stran pro jednotlivé socialistické státy, vyžadují řešení náročných úkolů na úseku péče o životní prostředí, zvláště v nejsilněji urbanizovaných prostorech městských aglomerací.

V rozvoji naší socialistické společnosti připadá významná úloha aglomeracím, ve kterých se v procesu urbanizace koncentrují význačné společenské aktivity. Podmiňují progresívní rozvoj oblastní i celostátní ekonomiky, umožňují rychlý vědecký a technický pokrok a stojí v čele kulturního života země. Současně jsou však tyto aglomerace místa, kde řešení ochrany a tvorby životního prostředí je problémem z nejsložitějších.

V jednotlivých státech RVHP jsou odlišné podmínky pro urbanizaci z hlediska historicky vzniklého způsobu osídlení, hodnoty existujícího bytového a domovního fondu, prostorové odlehlosti sídel a rozdílných přírodních podmínek.

2. PLÁNOVÁNÍ ÚZEMNÍHO ROZVOJE A JEHO VLIV NA KRAJINU

Z hlediska krajiny a jejího perspektivního rozvoje můžeme rozlišovat společně základní faktory určující vzájemné vztahy mezi různě národochospodářsky využívanými územními celky. Tyto faktory současně rozhodujícím způsobem ovlivňují úroveň životního prostředí v krajině.

Faktory urbanizace působí na úroveň životního prostředí postupující koncentrací obyvatelstva do velkých sídelních aglomerací. Čelení tomuto objektivnímu procesu koncentrace osídlení disperzní lokalizací průmyslu v sídelní struktuře znamená podstatné zhoršení možnosti efektivní likvidace škodlivých důsledků urbanizace na krajinu.

Faktory výrobní působí na úroveň životního prostředí jednak rozvojem koncentrace výroby a růstem velikosti výrobních závodů, jednak vlastními zdroji a druhem znečištění prostředí a konečně úrovní výrobní technologie včetně technologie zachycování škodlivin.

Faktory rekreace působí na úroveň přírodního prostředí a ovlivňují jeho

národního hospodářského významu ploch plnících funkce ochranných zón a současně prostorů podléhajících se na regeneraci pracovních sil člověka.

Faktory dopravy působí na úroveň životního prostředí rozvojem mobility obyvatel a dopravy všeho druhu, kterým odpovídají celkový růst počtu a kapacity dopravních prostředků a rozvoj výstavby pro dopravu, vedoucí k postupnému rozšiřování dopravou využívaných ploch.

3. PLÁNOVÁNÍ ROZVOJE SÍDELNÍCH SYSTÉMŮ

Za obecný cíl opatření regulujících růst měst a aglomerací ve státech RVHP lze považovat požadavek plánovitého a proporcionalního rozvoje jednotlivých kategorií sídel, v souvislosti s účelným řešením rozmístění a využívání výrobních sil.

Všeobecně se uplatňuje snaha omezit a regulovat migrační procesy tím, že se výhledově doporučuje rozvoj středních měst a rozvoj sídelních aglomerací, u kterých se neprojevují nevýhody typické pro velkoměsta a velkoměstské aglomerace. V urbanistické teorii i praxi se uskutečňuje při plánování dalšího rozvoje sídel přechod od autonomního řešení k řešení vzájemných vazeb mezi jednotlivými sídly a funkčními zónami vytvářením tzv. „systému skupinového osídlení“.

Teorie skupinového osídlení vypracovaná v SSSR a dále rozvíjená v rámci vědeckotechnické spolupráce mezi SSSR a ČSSR umožňuje v praxi uskutečnit sociální mobilitu v rámci systémů skupinového osídlení. Takový systém zahrnuje v sobě nejen městské, ale i venkovské obyvatelstvo, které zapojuje do intenzivního procesu společenských kontaktů a napomáhá k překonání rozdílů mezi městskými venkovskými typy osídlení.

S výjimkou řešení výstavby měst v dosud neurbanizovaných oblastech se prosazuje požadavek přejít od extenzivního rozvoje stávajících měst výstavbou na nových plochách k rozvoji intenzivnímu, zaměřenému na přestavbu jejich zchátralých částí, živelně narostlých v období kapitalismu.

V současné plánovací praxi se začíná uplatňovat princip selektivního rozvoje velkoměst a aglomerací, odpovídající jejich funkcí hospodářsko-sociální a možnostem ekonomického rozvoje.

Výzkum perspektivních problémů urbanizace se nyní rozvíjí na bázi prognostického modelování s využitím celého komplexu prostředků sociální prognostické činnosti.

Pozornost se soustřeďuje na sociální model města budoucnosti, který se konstruuje na základě analýzy současných reálných tendencí, projevujících se ve stavbě měst. Jde jednak o abstraktní modely dosud nepostavených měst, jednak o rozvojové modely měst již existujících, zpracovávané pro návrhové období budoucích 20 a 50 let. Tyto modely mají za cíl v maximální míře zvýšit stupeň vědecké podložnosti urbanistických prognóz, plánů a projektů. Snaží se současně najít určující tendence pro současnou i perspektivní urbanizaci, odpovědět na otázku, jaké typy bytů, obytných okrsků a obvodů v rámci sídel a struktury osídlení, budou nejlépe odpovídat novým sociálním potřebám, jaké požadavky budou kladený na sféru služeb, kultury, dopravy a spojů, jak v této souvislosti optimálně řešit problém „příroda a společnost“.

I když odpovědi na tyto otázky nemohou detailně určit konkrétní rysy města budoucnosti, poskytují dobré orientační body, umožňující optimalizovat urbanizační procesy.

4. PERSPEKTIVNÍ PROBLÉMY VÝVOJE SÍDEL

Zkoumání existujících urbanistických tendencí a modelování principiálně odlišných forem osídlení a měst budoucnosti s kvalitativně novým architektonickým pojetím docházejí často k odlišným závěrům. Tento protiklad není brzdou, ale je nutno jej chápat jako pozitivní hnací sílu stavebnictví a architektury.

Jako nejdůležitější problémy se dnes ukazují:

- a) perspektivní problémy vývoje osídlení,
- b) sociální model města 21. století,
- c) byt ve městě rozvinuté socialistické společnosti.

Klasikové marxismu ve své době předpovídali, že bude nutné přejít k novým principům tvorby sídel a jejich systémů. Potvrzuje to dnes postupující zhoršování kvality městského prostředí v mnoha zemích, nemožnost řešit tuto krizi v kapitalistických podmínkách i reálná perspektiva likvidace protikladu mezi městem a vesnicí, která se projevuje v socialistické společnosti. Obě hlavní tradiční formy sídel — města a vesnice — stále více neodpovídají podmínek společenského rozvoje. Nárůst volného času tyto tendenze dále podporuje a vyžaduje novým způsobem řešit využívání venkovského prostoru, především v okolí měst, pro novou výstavbu a rekreaci obyvatel.

Nově navrhované formy osídlení a projekty nových měst v socialistických státech spojuje jeden obecný princip — cílevědomé střídání obytných a průmyslových pásem, poměrně kompaktně zastavěných, s rekreačními pásmi a příměstskými zemědělskými zónami, zelenými masivy lesů atd. Město a vesnice se přitom spojují ve složitý, předem plánovaný komplex plošně nevelkých sídlišť a průmyslových obvodů vzájemně od sebe izolovaných zelení různého funkčního využití, ve které jsou situovány také zemědělské obce.

Taková řešení, využívající plně možnosti moderní hromadné dopravy, umožňují odstranit většinu neduhů současných měst — umožní obyvateli přímý kontakt s okolní přírodou — minimalizují ztráty času při cestě na pracoviště, do škol, za rekreací, nákupy atd. a současně umožňují zachovat a obnovit vysoko kvalitní, zdravé životní prostředí ve městech.

5. PERSPEKTIVNÍ ÚKOLY ÚZEMNÍHO PLÁNOVÁNÍ V ROZVÍJEJÍCÍ SE SOCIALISTICKÉ SPOLEČNOSTI

Sociální aspekty urbanizace jsou velmi komplikované. Protože však již v současné době výstavbou formujeme sídla socialistické společnosti 21. století, musíme ke všem problémům urbanizace přistupovat s maximální odpovědností a navrhovat řešení vycházející ze všech soudobých poznatků prognóz rozvoje socialistické společnosti a jí odpovídajícího rozvoje výrobních sil.

Základem plánování v každém ekonomickém oboru národního hospodářství socialistických států je především střednědobý rozvojový plán (pětiletky).

Významné úkoly při řešení otázek národního hospodářského plánování připadají územnímu plánování, které má ve všech socialistických státech dlouholetou tradici. Územní plánování a urbanistické úkoly současné výstavby měst jsou však dlohogodobého charakteru, jednak z hlediska vlastní časové realizace záměru (cca 10 let), a dále z hlediska životnosti stavebních fondů (cca 50—100 let).

Územní plánování ve své nejtypičtější podobě slouží zabezpečování rozvoje bytové výstavby. Až dosud zde převládá zakládání nových obytných souborů na volných plochách, především v okrajových polohách měst. Kvantitativní řešení výstavby se přitom zabezpečovalo zčásti na úkor architektonické kvality. Nové tendenze, směřující bytovou výstavbu do přestavbových částí měst, budou vyžadovat kvalitativně vyšší úroveň řešení komplexní bytové výstavby a vyšší nároky na řešení urbanistické skladby z hlediska polyfunkčního využívání území. Neméně závažnou je otázka výhledové modernizace obytných souborů, k jejíž realizaci bude nutno hromadně přistoupit po roce 1980.

